

Tekst 1

Onderstaande tekst is een bewerking van een tekst die is geschreven vóór de moord op Pim Fortuyn en de verkiezingen in mei 2002, die tot een drastische verandering in het politieke klimaat leidden.

Prof. dr. A.C. Zijderveld, hoogleraar sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, sprak zijn rede uit op woensdag 6 mei tijdens een publiek college in Nijmegen, georganiseerd door LUX en de Nijmeegse School of Management. De tekst van de rede werd op 11 mei 2002 gepubliceerd in het opinieweekblad Vrij Nederland.

Er breken nieuwe ideologische tijden aan!

- 1 Er heerst in ons land een wat katterige stemming als het om politiek en politici gaat. Een belangrijke oorzaak van het ongenoegen over de politiek – vooral de Haagse – is dat het werk van de volksvertegenwoordigers verregaand geprofessionaliseerd is. Was het Tweede Kamerwerk vijftig jaar geleden nog een bijbaan, inmiddels is het een volledig beroep geworden dat specifiek ambachtelijke kwaliteiten vereist.
- 2 Het is natuurlijk niet niks om in een snel veranderende, complexe samenleving het hoogste bestuur van het land kritisch te controleren en de wetten die in een rechtsstaat nodig zijn te ratificeren. Dat vereist kennis en ervaring en bovenal hard werken. Dit betekent echter ook dat het gros van het politieke handwerk niet echt leuk is.
- 3 Hier wringt de schoen, want we leven in de *fun society* – een maatschappij die een soort permanent pretpark moet zijn, waarin ‘leuk’ het belangrijkste adjectief is. We willen een leuke baan, een leuke relatie, leuk onderwijs, een leuke oude dag en dus ook leuke politiek. Politici worden beoordeeld op hun leukheidsgehalte en hun uitstraling in de media. Dus doen ze op de televisie mee aan allerlei infantiele spelletjes en shows. Journalisten zijn uit op leuke beelden van leuke debatten in de Tweede Kamer. Ze slaan bijkans op tilt als er een kabinetscrisis is, want dan wordt het eindelijk weer leuk in Den Haag. Maar helaas, het politieke bedrijf is wel belangrijk, maar niet leuk! Dat laten de media keer op keer genadeloos zien – en dat geeft voedsel aan de onvrede over de politiek.
- 4 Dat brengt me op een tweede punt. De politiek moet opener worden, wordt er geroepen. Maar is transparantie altijd wel zo verstandig? In een restaurant wil je ook niet weten wat het personeel achter de keukendeur allemaal uitspookt; de eetlust zou je snel vergaan. Hoe meer wij burgers in de politieke keuken kunnen kijken, des te meer dit bedrijf zijn glans verliest. Het gaat lijden aan ‘veralledaagsing’. Nu is dit in een democratie wellicht juist goed, omdat die glans vroeger samenging met autoritair en dus ondemocratisch optreden. Maar het is de vraag of met het ‘gewoner’ worden van het politieke bedrijf niet ook het respect ervoor en de legitimiteit ervan worden aangetast.
- 5 De legitimiteit van een professie is niet uitsluitend gebaseerd op de effectiviteit van haar uitoefening. Een beroep vergt ook een wat mystieke symboliek. Decorum en symboliek zijn natuurlijk een façade, maar ze hebben wel degelijk een functie. Ze scheppen een zekere distantie tussen de beroepsbeoefenaar en zijn cliënten, waardoor de eerste goed kan functioneren. Als een arts aan mijn bed verschijnt in hemdsmouwen en spijkerbroek, met een ongeschoren gezicht en rouwranden onder zijn nagels, neemt niet alleen mijn respect voor hem af, maar zal ik ook minder vertrouwen hebben in zijn medische kwaliteiten.
- 6 Achter de façade behoort professionele, gespecialiseerde kennis schuil te gaan. Maar ook in dit opzicht is er iets veranderd. Door betere scholing en tal van informatiebronnen hebben mensen tegenwoordig meer kennis van verschillende professies, wat wel *protoprofessionalisering* wordt genoemd. Zo voelt de leek zich veel meer dan vroeger deskundig op medisch gebied, door allerlei medische programma’s en rubrieken. Dit heeft geleid tot afgenomen respect voor en meer wantrouwen en agressie jegens artsen. Welnu, er is dankzij de media ook sprake van een politieke *protoprofessionalisering* van de burgers. Dat heeft niet zozeer geleid tot meer democratie, als wel tot meer wantrouwen en ongenoegen.
- 7 Een volgende oorzaak van het politieke ongenoegen ligt in de onmacht van ‘Den Haag’. Deze machteloosheid houdt mede verband met de teloorgang van de verzorgingsstaat, die in Nederland tussen ruwweg 1960 en 1980 zijn hoogtepunt beleefde. Hieraan lag in eerste instantie een bevlogen ideaal ten grondslag: de overheid was verantwoordelijk voor de welvaart en het welzijn van de burgers. Tegen 1980 was de verzorgingsstaat onbetaalbaar en onbeheersbaar geworden. En dat de overheid de burgers alle gewenste voorzieningen en een

- 95 onbeperkte bestaanszekerheid kon garanderen, bleek al helemaal een illusie. De verzorgingsstaat heeft sinds 1980 ingrijpende veranderingen ondergaan. Het regeringsbeleid is er sindsdien op gericht geweest de invloed van de staat terug te dringen en de markt te revitaliseren, met verzelfstandiging en privatisering als wondermiddelen.
- 8 Intussen wordt Den Haag nog steeds gezien als de instantie die de problemen van de samenleving zou kunnen en moeten oplossen. Dat kunnen Haagse politici allang niet meer, en dus zijn de burgers ontevreden, omdat aan hun hooggespannen verwachtingen niet voldaan wordt. Het is een verontrustende gedachte: we willen dat Den Haag de veiligheid vergroot en de files en de wachtlijsten in de gezondheidszorg laat verdwijnen, maar dat wil maar niet lukken.
- 9 Er is nog een ontwikkeling die de invloed van Den Haag beperkt. De drie bestuurslagen – rijk, provincies en gemeenten – vormen een huis met drie etages. Daarvan is de tussenetage, de provincie, de kwetsbaarste, omdat zij zowel van de bovenbuur (Den Haag) als de benedenburen (gemeenten) last heeft en tegen beide weinig kan uitrichten. Met de opkomst van de Europese Unie zien we dat er een penthouse bovenop dit huis is gekomen waarvan een steeds grotere invloed uitgaat. Tegelijkertijd is waar te nemen dat de provincies en de gemeenten, in tegenstelling tot vroeger, samenwerken in zogenaamde regio's. Dat is in heel Europa merkbaar: Europa is van de regio's, niet langer van de natiestaten.
- 10 Als deze ontwikkeling doorzet, wordt Den Haag de kwetsbare tussenlaag tussen de stedelijke regio's enerzijds en de Europese Unie in Brussel anderzijds. Deze ontwikkeling draagt bij tot de onmacht, waardoor de vaak overspannen verwachtingen van de burgers nog meer gefrustreerd worden; dit alles geeft weer voeding aan het onbehagen.
- 11 De laatste factor is de ontideologisering. Een sociaal-democraat denkt en handelt primair vanuit een actief interveniërende, naar gelijkheid strevende staat, en in dat perspectief probeert hij de markt en de maatschappij te sturen. Een rechtgeaarde liberaal zal primair vanuit de vrije markt denken en de maatschappelijke verbanden willen intomen als die de vrijheid van de individuele burger beknotten. Een christen-democraat ten slotte heeft als ideologisch uitgangspunt de maatschappij met haar autonome, al dan niet levensbeschouwelijk onderbouwde organisaties en instituties. De
- enige ideologie die in de jaren negentig echter nog overbleef, was het bij uitstek pragmatische neoliberalisme. Daardoor moet de politiek het zonder visies en dromen doen. Zo'n politiek inspireert niet, maakt politici harteloos en laat op den duur de burgers onverschillig. "Ze doen maar wat" wordt dan al snel: "Nou, ze doen maar ..."
- 12 Nu de grenzen tussen de drie democratische basisideologieën zijn vervaagd, hebben de managers in alle sectoren van de samenleving de overhand gekregen en worden plannen en voorstellen niet meer aan waarden en normen getoetst maar slechts aan hun efficiëntie. Wat rest is een op den duur stomvervelende samenleving, zonder een betekenisvolle orde waarin men zich thuis kan voelen. Dat wekt baligheid en agressie op – vooral in de richting van de politiek en de politici.
- 13 Wat te doen? Welnu, er gebeurt al van alles. Allang voordat Pim Fortuyn met zijn oneliners de gevestigde politieke partijen in verwarring bracht, waren er debatten gaande waarin werd gepleit voor ingrijpende veranderingen van politieke ideologieën. In de media en in debathuizen zoals De Balie in Amsterdam wordt levendig over politieke vraagstukken gediscussieerd.
- 14 De politieke partijen krimpen in als organisaties, maar dat er geen belangstelling meer bestaat voor politiek, zoals vaak gezegd wordt, klopt dus niet. De grote partijen moeten aan de debatten meedoen en er ideologische inhoud en richting aan proberen te geven. Democratie is een project waarbij politieke partijen en instituties geen doeleinden maar middelen voor burgers zijn om hun plaats in de mêlée van waarden, normen, opinies en informatie te vinden. Basaal blijft of je daarbij denkt vanuit een verzorgende staat, een producerende markt óf een verantwoordelijkheid eisend, maatschappelijk middenveld. De democratische driehoek staat-markt-maatschappij omvat tevens de kernthema's van de drie grote ideologieën: sociaal-democratie (staat), liberalisme (markt) en christen-democratie (maatschappij).
- 15 Een democratie is nooit af. Tijdens de paarse kabinetten vervaagden ideologische onderscheidingen tot een principeloos neoliberalisme. We zijn inmiddels aan een nieuwe eeuw begonnen, waarin de ideologische kaarten weer op tafel komen, maar anders geschud zullen worden. Het wordt politiek weer een interessante tijd, voor de politici en voor de kiezers!

■ Tekst 1 Er breken nieuwe ideologische tijden aan!

- 1p **1 ■** Welke van onderstaande beweringen geeft het beste het karakter weer van de tekst *Er breken nieuwe ideologische tijden aan!*?
- A De tekst bevat een analyse van de politieke situatie en biedt enkele oplossingen.
 - B De tekst geeft een overzicht van de politieke ontwikkelingen van de afgelopen jaren.
 - C De tekst is een bespiegeling over veelvoorkomende fouten in de politieke cultuur.
 - D De tekst is een pleidooi voor een nieuwe democratische ideologie.
- 1p **2 ■** Welke bewering over de functie die alinea 3 heeft ten opzichte van het tekstgedeelte van alinea 1 en 2, is juist?
Alinea 3 geeft een
- A bewijs van wat in alinea 1 en 2 wordt beweerd.
 - B relativering van wat in alinea 1 en 2 wordt beweerd.
 - C toelichting op wat in alinea 1 en 2 wordt beweerd.
 - D voorbeeld bij wat in alinea 1 en 2 wordt beweerd.
- 1p **3 ■** Welke functie heeft het tekstgedeelte van alinea 4 tot en met 6 ten opzichte van het tekstgedeelte van alinea 1 tot en met 3?
De alinea's 4 tot en met 6
- A geven een tegenwerping bij wat in alinea 1 tot en met 3 wordt beweerd.
 - B geven een toelichting op wat in alinea 1 tot en met 3 wordt beweerd.
 - C vormen een relativering van wat in alinea 1 tot en met 3 wordt beweerd.
 - D vormen samen met alinea 1 tot en met 3 een opsomming.
- 3p **4 □** “Maar is transparantie altijd wel zo verstandig?” (regels 39-40)
Leg uit waarom transparantie in de politiek minder wenselijk wordt geacht.
Gebruik maximaal 30 woorden.
- 1p **5 ■** In alinea 5 wordt gesteld dat een beroep ook “een wat mystieke symboliek” nodig heeft.
Met wat voor soort argumentatie wordt deze stelling onderbouwd?
De argumentatie berust vooral op
- A feiten.
 - B gevolgen.
 - C gezag.
 - D nut.
- 3p **6 □** Leg uit waarom ‘protoprofessionalisering’ (regel 73) tot ‘wantrouwen’ zou leiden.
Gebruik maximaal 25 woorden.
- 3p **7 □** “Een volgende oorzaak van het politieke ongenoegen...” (regels 83-84)
Welke drie bij de burgers levende ongenoemens worden voorafgaande aan de bespreking van deze “volgende oorzaak” in de tekst besproken?
- 1p **8 ■** Welke van onderstaande uitspraken geeft het best de strekking van alinea 7 en 8 weer?
Het is voor de burgers een verontrustende gedachte dat de politiek
- A de verzorgingsstaat wil ontmantelen.
 - B een tekort heeft aan financiële middelen
 - C geen belangstelling toont voor alledaagse problemen.
 - D niet kan voldoen aan de verwachtingen.

Eindexamen Nederlands vwo 2003-II

havovwo.nl

In het tekstgedeelte van de alinea's 9 en 10 komt een reeks van oorzaken en gevolgen voor. De vergroting van de macht van de Europese Unie en die van de regio's versterkt een ontwikkeling, wat weer een andere ontwikkeling versterkt, hetgeen ten slotte tot meer onbehagen jegens de politiek leidt.

Deze reeks is als volgt weer te geven: oorzaken → ontwikkeling 1 → ontwikkeling 2 → effect.

- 2p 9 Maak onderstaande tabel compleet door op te schrijven wat achter 'ontwikkeling 1' en wat achter 'ontwikkeling 2' moet worden ingevuld.

Reeks	Omschrijving
oorzaken	vergroting van macht Europese Unie en macht regio's
ontwikkeling 1	
ontwikkeling 2	
effect	meer onbehagen jegens politiek

"Zo'n politiek inspireert niet, maakt politici harteloos en laat op den duur de burgers onverschillig." (regels 154-156)

- 1p 10 ■ Welk type redenering ligt ten grondslag aan de hierboven geciteerde uitspraak?

Een redenering op basis van

- A middel en doel.
- B oorzaak en gevolg.
- C overeenkomst of vergelijking.
- D voor- en nadelen.

'(...) dat er geen belangstelling meer bestaat voor politiek, zoals vaak gezegd wordt, klopt dus niet.' (regels 180-182)

- 1p 11 ■ Op welk type argumentatie berust deze uitspraak?

Een argumentatie op basis van

- A feiten.
- B gezag.
- C intuïtie.
- D verwachtingen.

Volgens alinea 12 "hebben de managers in alle sectoren van de samenleving de overhand gekregen".

- 1p 12 ■ Kies de uitspraak die het meest nauwkeurig aangeeft wat in alinea 11 en 12 als oorzaak wordt gezien van de huidige positie van de manager in de politiek.

- A Doordat de grenzen tussen de drie democratische ideologieën zijn vervaagd, hebben de burgers hun belangstelling voor politiek verloren en worden in de huidige maatschappij de beslissingen aan bestuurlijke managers overgelaten.
- B Doordat de grenzen tussen de drie democratische ideologieën zijn vervaagd, is alleen het pragmatische neoliberalisme overgebleven en worden in de huidige maatschappij de beslissingen aan bestuurlijke managers overgelaten.
- C Ten gevolge van de ontideologisering wordt de politiek niet meer gebaseerd op maatschappijvisies, zodat uitvoerbaarheid en efficiëntie de voornaamste uitgangspunten van de huidige politiek vormen.
- D Ten gevolge van de ontideologisering wordt de politiek niet meer gebaseerd op normen en waarden, zodat uitvoerbaarheid en efficiëntie de voornaamste uitgangspunten van de huidige politiek vormen.

"Een democratie is nooit af." (regel 197)

- 1p 13 ■ Wat wordt met deze opmerking in deze tekst benadrukt?

Met deze opmerking wordt benadrukt dat

- A de goede verstandhouding tussen politiek en burgers tijdelijk is.
- B de politieke ideologieën steeds meer op elkaar zullen gaan lijken.
- C de relatie tussen politiek en burgers voortdurend aan verandering onderhevig is.
- D politieke ideologieën een natuurlijk groeiproces doormaken.

Eindexamen Nederlands vwo 2003-II

havovwo.nl

- 1p **14** ■ Wat is de belangrijkste functie van de laatste alinea van de tekst?
- De laatste alinea
- A bevat een samenvatting van het voorafgaande.
 - B geeft de eindconclusie.
 - C schetst een toekomstverwachting.
- 1p **15** ■ Welke van onderstaande zinnen geeft het beste de hoofdgedachte weer van de tekst?
- A De krachten die inwerken op de Haagse politiek zijn dermate groot, dat de invloed en betekenis van de landelijke politiek verwaarloosbaar klein is geworden.
 - B De ongenoegens jegens het politieke bedrijf zijn dermate groot, dat betwijfeld mag worden of de politiek er uiteindelijk in slaagt de democratie een waardig aanzien te verlenen.
 - C Het aanzien van de politiek is onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen dermate geschonden, dat alleen een levendig debat over verantwoordelijkheden het aanzien kan herstellen.
 - D Ondanks een aantal ongenoegens jegens het huidige politieke bedrijf, is er, mits de politieke partijen uitgaan van welomlijnde ideologieën, perspectief op een levendige politieke toekomst.

fragment 1

De Europese verzorgingsstaat wordt op korte termijn bedreigd door de ongeëvenaarde verrechtsing van het politieke klimaat in vrijwel geheel Europa. Vanwege de aflossing van sociaal-democratische of progressieve regeringen door rechtse coalities in onder meer Oostenrijk, Italië, Portugal, Nederland, en op korte termijn wellicht ook in Frankrijk en Duitsland, dreigt voor het eerst een serieuze afbraak van collectieve voorzieningen.

naar: Prof. E. de Gier, *Red de verzorgingsstaat*, NRC, 27 mei 2002

Zowel in *fragment 1* als in tekst 1 (alinea 7) wordt gezinspeeld op een mogelijke oorzaak van de afbraak van de verzorgingsstaat.

- 3p **16** □ Waarin verschilt tekst 1 ten opzichte van *fragment 1* in de verklaring van de teruggang van de verzorgingsstaat?
- Gebruik maximaal 25 woorden.*

fragment 2

De afgelopen eeuw is er nauwelijks iets veranderd in de wijze waarop het parlement functioneert. Het parlementair debat is nu nog te vaak een reeks van lange monologen en ieder Kamerlid begint telkens weer met een uitgebreide analyse van de toestand in de wereld. Niet zelden vermoeiend voor publiek, collega-Kamerleden en kabinet.

Het wordt tijd om échte debatten te gaan voeren. Uitgebreide reflecties kunnen op internet gezet worden en aan de officiële Kamerstukken toegevoegd worden; belast het debat daar niet langer mee. De eerste de beste voorzitter van een voetbalvereniging hamert lange monologen af, stelt soms nieuwe thema's aan de orde en maakt aan het einde van een vergadering de balans op. Voor de Tweede Kamer zouden dat geweldige innovaties zijn.

naar: Guido Enthoven, *Democratische vernieuwing begint bij de nieuwe Kamer*, NRC, 22 mei 2002

Zowel in *fragment 2* als in tekst 1 (alinea 4) wordt de politiek met iets anders vergeleken, respectievelijk met een restaurant en een voetbalvereniging. De bedoeling van deze vergelijkingen is echter verschillend.

1p **17** ■ Wat is het voornaamste verschil?

- A In tekst 1 (alinea 4) dient de vergelijking ter relativering van de wenselijkheid van politieke openheid; in *fragment 2* dient de vergelijking ertoe om de inefficiëntie in de Tweede Kamer te bekritisieren.
- B In tekst 1 (alinea 4) illustreert de vergelijking het effect van politieke openheid; in *fragment 2* dient de vergelijking ertoe om het gebrek aan zakelijkheid in het politieke debat duidelijk te maken.
- C In tekst 1 (alinea 4) wordt de vergelijking gebruikt om de tekst te verlevendigen, in *fragment 2* om te bewijzen dat een efficiënter politiek debat een belangrijke verbetering zou zijn.
- D In tekst 1 (alinea 4) wordt met de vergelijking aangetoond dat openheid in de politiek onmogelijk is; in *fragment 2* wordt aangetoond dat het politieke debat vernieuwd moet worden.

fragment 3

Het wordt meer regel dan uitzondering dat bij Tweede-Kamerverkiezingen tientallen zetels van partij verwisselen. Tegelijkertijd is het politieke beleid dat uit die verkiezingen voortvloeit, een schoolvoorbeeld van continuïteit. Niet voor niets werd van de paarse coalitie wel gezegd dat het CDA-politiek zonder CDA was.

Toenmalig PvdA-leider Joop den Uyl zei reeds in 1970: de marges zijn smal. In feite zijn sinds deze veel aangehaalde uitspraak de marges alleen maar smaller geworden. Dit komt doordat partijen als gevolg van ontideologisering programmatisch steeds meer naar elkaar toe zijn gegroeid, maar ook doordat het beleid van de Europese deelstaat Nederland meer en meer vanuit Brussel dan wel Frankfurt wordt gedicteerd.
naar: Mark Kranenburg, *Voor partijen gaat kiezer te snel*, NRC, 17 mei 2002

In tekst 1, geschreven kort voor de landelijke verkiezingen in mei 2002, wordt de verwachting uitgesproken dat “de ideologische kaarten weer op tafel komen, maar anders geschud zullen worden” (regels 201-203).

In *fragment 3* wordt vastgesteld dat het politiek beleid grote continuïteit kent. Ter verklaring van deze continuïteit worden in fragment 3 twee verschijnselen genoemd die ook in tekst 1 worden behandeld: de ontideologisering en de komst van de Europese Unie.

3p **18** □ Leg uit dat het vanuit tekst 1 gezien niet onlogisch is om, gegeven deze twee verschijnselen, een politieke ommezwaai te verwachten.
Gebruik maximaal 45 woorden.